

УДК 159.923.2

ЖИГАЙЛО Наталія Ігорівна

*доктор психологічних наук, професор кафедри менеджменту
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПСИХОЛОГІЯ ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДОГО ВИКЛАДАЧА

Стаття присвячена проблемі духовного становлення молодого викладача. Автором запропоновані механізми формування духовних цінностей особистості молодого викладача; представлено авторську модель духовного становлення особистості; розроблено психологічний тренінг формування духовності молодого викладача. Виходячи з дослідних даних, які містить стаття, духовні цінності є великим пріоритетом для сучасної молоді. Саме це робить її основою прогресивного розвитку людства.

Ключові слова: *духовність, духовне становлення, авторська модель духовного становлення молодого викладача, психологічний тренінг, критерії духовності, джерела духовності.*

Постановка проблеми. Проблема духовного становлення молодого викладача є вельми актуальною для сучасної науки і

практики. Адже як формується духовність студента? Передусім завдяки духовності наставника від Бога, мудрого викладача, який усі свої творчі зусилля спрямовує на забезпечення морального, психічного та духовно-інтелектуального розвитку студента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Духовність як інтегративна якість особистості є однією з найбільш фундаментальних характеристик особистості як відкритої системи. Даній проблемі присвячено чимало досліджень і їхнє коло розширюється.

Так, ще філософи Платон, Аристотель, Панфіл Юркевич, Григорій Сковорода вважали, що поняття «духовність» є похідним від слова «дух» (лат. «spirit» та грец. «pneuma»), що означає рухливе повітря, повівання дихання, носія життя. Значний внесок у розробку проблеми духовності належить зарубіжним психологам Ф. Лершу, К.Г. Юнгу, К. Роджерсу, Р. Мейю, М. Фрідману, Дж. Портеру, Е. Бартону, Дж. Коннорсу, Ш. Шустеру та іншим. За вченням цих науковців духовність – це загально-культурний феномен, який вміщує в собі не тільки абстрактно-теоретичні цінності й ідеали, а і вчинки по совісті, істини й краси.

У сучасній українській психології дослідження духовності відбувається за такими основними напрямками: філософсько-релігієзнавчим, предметом якого є духовність як досконалість віри в надприродні сили (Г.С. Сковорода, Т.Г. Шевченко, І.Я. Франко, В.О. Сухомлинський, Г.П. Ващенко); культурологічним, у контексті якого духовність постає способом самобудови особи в межах культурного світу через самовизначення й самоспрямування особи, що передбачає не лише знання, але й почуття, осмислення дійсності, здатність до співпереживання (П.Р. Ігнатенко, В.Л. Плужний, М.І. Пірен, В.В. Москаленко, В.В. Рибалка, Л.В. Крицька); соціально-психологічним, де духовність розглядається як багатомірний соціально-історичний феномен, специфічність виявів котрого зумовлена своєрідністю всесвітньої історії як поліцентричного утворення (Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, М.Й. Боришевський,

М.В. Савчин, В.П. Москалець, Г.О. Балл, В.Ф. Моргун, Е.О. Помиткін).

На нашу думку, духовність – це складний психічний феномен; вияв внутрішнього світу особистості; інформаційно-енергетична структура особистості, насичена символами, котрими вона володіє. Такий підхід передбачає розгляд духовної сфери як складової феномену культури. Духовний світ кожної людини індивідуальний. Духовність є тією властивістю, яка робить особистість творчою, цікавою для інших. Ідеться не лише про знання, досвід, товариськість або щедрість. Духовність – це індивідуальна особливість особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити й діяти для інших.

Вчені, які досліджували процес духовного становлення (С.Д. Максименко [4], М.Й. Боришевський [1], В.П. Москалець [6], М.В. Савчин [9], В.Ф. Моргун [5] та ін.), вважають, що умовою успішного розвитку духовності особистості слугує рання генеза особистості, духовна позиція власне вихователів і визначеність їхніх ідеалів, розвиток духовних цінностей, релігійної свідомості та самосвідомості особистості; це складний психічний феномен самоусвідомлення особистості, внутрішнє сприйняття, привласнення нею сфери культури, олюднення, вrostання в неї й розуміння як власного надбання.

Об'єктом нашого дослідження є процес духовного становлення особистості молодого викладача.

Предмет дослідження: психологічні закономірності і механізми духовного становлення особистості молодого викладача у вищому навчальному закладі.

Мета дослідження полягає у встановленні психологічних закономірностей і механізмів духовного становлення особистості молодого викладача.

Досягнення мети дослідження передбачало вирішення таких **завдань**: 1) здійснити психологічний теоретико-методологічний аналіз проблеми духовного становлення особистості; 2) розробити модель духовності особистості молодого викладача; 3) запропонувати систему психолого-

педагогічних вправ, спрямованих на сприяння духовному становленню особистості молодого викладача; 4) розробити та апробувати програму духовного становлення особистості молодого викладача.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під *духовним становленням молодого викладача* ми розуміли надбання духовних цінностей, релігійної свідомості та самосвідомості особистості викладача; розвиток його духовних пріоритетів; обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу його життя, виступати на передній план усього процесу його творчої праці. Акумулятором духовності слугують релігія, наука, мораль, мистецтво, педагогіка тощо [2; 3; 7; 8].

Нами також запропоновано авторську модель духовного становлення молодого викладача (рис. 1).

Рис. 1. Авторська модель духовного становлення молодого викладача

Використовували рольові та ділові ігри, міні-дискусії, вправи з тренінгу особистісного зростання, вправи з тілесно-зорієнтованого тренінгу.

У запропонованій авторській моделі духовного становлення особистості молодого вченого нами виокремлено інструментальна, потребово-мотиваційна та інтеграційна складові.

Нами також запропоновано психологічний тренінг формування духовності особистості молодого викладача. Структурно «Програму тренінгу розвитку духовності молодого викладача» поділено на 7 тем-блоків.

До кожного блоку були розроблені оригінальні вправи та модифіковано ті тренінгові вправи (інших дослідників), що можна використати відповідно до поставленої мети.

Перелік блоків та психолого-педагогічних і тренінгових засобів до кожного із них наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Структура та основні психолого-педагогічні та тренінгові засоби «Програми тренінгу розвитку духовності молодого викладача»

№ блоку	Назва тренінгового блоку	Основні психолого-педагогічні та тренінгові засоби
1.	Вступ до роботи	1. Ознайомлення з правилами роботи в Т-групі. 2. Формування атмосфери психологічної безпеки. 3. Психогімнастика.
2.	Ціннісні орієнтації молодого викладача	1. Проективний малюнок «Я й моє місце у світі людей». 2. Рольова гра «Погані люди – добрі люди. У чому різниця?». 3. Ділова гра «Готуємо кодекс поведінки 21-го сторіччя». 4. Вправи на зняття «затисків» у м'язах та підвищення рівня атмосфери безпеки у Т-групі.

3.	Духовне становлення молодого викладача	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рольова гра «Я – минулий, нинішній, майбутній. У чому різниця?» 2. Психологічний практикум «Чим я найбільше пишаюся у своєму минулому? Що було таке, що варто було б прожити інакше?» 3. Вправа «Порожній стілець – мої друзі та вороги в минулому». 4. Брейн-стормінг «Визначення напрямків соціальної підтримки державою студентської молоді як її майбутнього творця». 5. Вправи на зняття «затисків» у м'язах, вияв експресії через рух.
4.	Релігійні цінності молодого викладача	<ol style="list-style-type: none"> 1. Соціально-перцептивно орієнтований тренінг особистісного зростання «Я – очима інших. Чи можна мені довіряти?» 2. Групове обговорення «Людина, яка активно вірить у Бога – хто вона? Минуле, сучасне, майбутнє?» 3. Ділова гра «Якби Священну книгу написав Я?» 4. Вправи на зняття «затисків» у м'язах, вияв експресії через рух.
5.	Релігійна свідомість викладача	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дискусія «Релігійно свідомо людина – «за» та «проти». 2. Брейн-стормінг «Хто я – піщинка, крапля води, дуновіння вітерця – чи я відповідаю за майбутнє?» 3. Ділова гра «Совість. Чи потрібна вона у 21-му сторіччі?» 4. Вправи на зняття «затисків» у м'язах, вияв експресії через рух.
6.	Обговорення підсумків тренінгу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дискусія «Я – до початку роботи в Т-групі. Я – після закінчення роботи в Т-групі. Що в мені змінилося?» 2. Вправи на зняття «затисків» у м'язах, вияв експресії через рух.
7.	Кінцеве заняття «Моя майбутнє»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формування екзистенційного «Я». 2. Розстиківка почуття «Ми» в учасників тренінгу. 3. Вправи на зняття «затисків» у м'язах, вияв експресії через рух.

На основі результатів психологічного тренінгу сформувався уявлення про те, що особистість молодого викладача перебуває на етапі духовного становлення тоді, коли вона, по-перше, убаचाє сенс у тому, що відповідає духовним ідеалам і до чого водночас у неї є можливості, та, по-друге, має розвинені відповідні риси характеру, знання і вміння, що дають змогу домогтися поставленої мети, реалізувати себе у своєму духовному становленні.

На подальшому етапі дослідження ми запропонували комплексну «Програму духовного становлення молодого викладача», де передбачено діагностико-корекційну роботу, що дає змогу оцінити рівень духовності особистості та сприяти його підвищенню. Програма включала в себе формування системи цінностей як основи духовного становлення особистості; виокремлення релігійних цінностей як важливого чинника духовного становлення особистості; тренінг як ефективний метод формування духовних цінностей молодого викладача; виокремлення релігійної свідомості як сутнісної складової духовності особистості; лекції із спецкурсу «Психологія духовного становлення молодого викладача» (табл. 2).

Таблиця 2

**Тематичний план спецкурсу
«Психологія духовного становлення молодого викладача»**

№ з/п	ТЕМА	Кількість годин			
		Всього	Лекцій	Практ.	С/Р
1.	Розділ І. Теоретико-методологічні основи духовного становлення молодого викладача Соціально-психологічна природа духовного становлення особистості	20	6	6	8
2.	Основи духовного становлення молодого викладача				

3.	Головні джерела формування духовності особистості молодого викладача				
	Розділ II. Психологічне моделювання процесу духовного становлення особистості молодого викладача				
1.	Ціннісні орієнтації як структурний компонент духовного становлення особистості	22	8	6	8
2.	Психологічні чинники формування ціннісних орієнтацій молодого викладача				
3.	Модель духовного становлення особистості молодого викладача				
	Розділ III. Система цінностей як основа духовного становлення особистості молодого викладача				
1.	Формування системи цінностей як основи духовного становлення особистості				
2.	Релігійні цінності як важливий чинник духовного становлення особистості	20	6	6	8
3.	Тренінг як ефективний метод формування духовних цінностей молодого викладача				
	Розділ IV. Програма духовного становлення молодого викладача				
1.	Релігійна свідомість як необхідна складова духовності особистості молодого викладача	22	8	6	8
2.	Діагностика типів релігійності та релігійних установок молодих викладачів				
3.	Визначення рівнів духовності за відповідними критеріями				
	Всього:	84	28	24	32

Згрупувавши основні характеристики, ми отримали дані стосовно рівнів духовності молодого викладача (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристика рівнів духовності

Рівень духовності	Характеристика рівня
Низький	<ul style="list-style-type: none"> ❖ молодий викладач не завжди на словах і не завжди справами стверджує духовні цінності буття; ❖ особистість всіяко прагне ухилитися від упровадження духовних цінностей у життя; ❖ особистість накопичує свої знання про духовне, культурне та релігійне життя країни випадково; ❖ особистість присвячує свою працю духовній ідеї лише інколи; ❖ співвідносячи особистісно значущі цінності з духовними, молодий викладач враховує останні тільки за сприятливих умов.
Середній	<ul style="list-style-type: none"> ❖ молодий викладач завжди на словах і не завжди справами стверджує духовні цінності буття; ❖ особистість приймає духовні цінності без належного бажання; ❖ особистість поповнює свої знання про духовне, культурне та релігійне життя країни під керівництвом наставника чи за сприятливих умов; ❖ за сприятливих умов особистість присвячує свою працю духовній ідеї; ❖ особистість утруднено співвідносить особистісно-значимі цінності з духовними.
Високий	<ul style="list-style-type: none"> ❖ молодий викладач на словах і справами стверджує духовні цінності буття; ❖ особистість з бажанням приймає духовні цінності і втілює їх у власне життя; ❖ за власною ініціативою особистість отримує інформацію щодо духовного, культурного та релігійного життя країни; ❖ праця заради духовної ідеї стає смыслом життя особистості (самовіддане служіння); ❖ молодий викладач узгоджує особистісно значущі цінності з духовними, надає перевагу духовними цінностям.

Нами здійснено кореляційний аналіз одержаних результатів з метою встановлення взаємозв'язків між досліджуваними характеристиками, зокрема встановлено залежність і взаємовплив між рівнем розвитку духовності та інтелекту; рівнем розвитку духовності та емпатії; рівнем розвитку духовності та рівнем реактивної тривожності; рівнем розвитку духовності та рівнем особистісної тривожності; рівнем розвитку духовності та рівнем релігійності; рівнем розвитку духовності та рівнем релігійних установок; рівнем розвитку духовності та матеріальними цінностями тощо (табл. 4).

Таблиця 4

**Значимі показники досліджуваних характеристик
(за результатами кореляційного аналізу)**

	ОТ	РТ	РД	ХЦ	РЕ	РР	МЦ	РУ	РІ
ОТ	1,000	0,757	-0,710	0,537	-0,637	-0,564	0,642	-0,708	-0,384
РТ	0,757	1,000	-0,705	0,525	-0,582	-0,498	0,580	-0,712	-0,355
РД	-0,712	-0,705	1,000	-0,615	0,589	0,745	-0,657	0,626	0,473
ХЦ	0,537	0,525	-0,615	1,000	-0,613	-0,461	0,611	-0,619	-0,514
РЕ	-0,637	-0,582	0,589	-0,613	1,000	0,557	-0,574	0,499	0,583
РР	-0,563	-0,498	0,744	-0,460	0,557	1,000	-0,623	0,591	0,586
МЦ	0,641	0,580	-0,657	0,611	-0,574	-0,623	1,000	-0,677	-0,498
РУ	-0,707	-0,711	0,626	-0,619	0,499	0,591	-0,677	1,000	0,522
РІ	-0,384	-0,355	0,473	-0,514	0,583	0,586	-0,498	0,522	1,000

Умовні позначення:

ОТ – особистісна тривожність; *РТ* – ситуативна тривожність; *РД* – рівень духовності; *ХЦ* – хаос цінностей; *РЕ* – рівень емпатії; *РР* – рівень релігійності; *МЦ* – матеріальні цінності; *РУ* – релігійні установки; *РІ* – рівень інтелекту.

Також ми порівняли розподіл рівнів духовності молодих викладачів «до» і «після» впровадження програми духовного становлення особистості молодого викладача (рис. 2), що ілюструє ефективність застосованої програми.

Зокрема, бачимо що частка високого рівня духовності у молодих викладачів внаслідок впровадження програми духовного становлення особистості зросла на 20 %.

Рис. 2. Рівні розвитку духовності молодих викладачів («до» і «після» впровадження програми духовного становлення особистості)

Висновки та перспективи подальших розвідок. Нами представлено критерії, яким повинен відповідати молодий викладач: *моральні*: викладач мусить бути людиною релігійною; бути практикуючим християнином; мати об'єктивний та суб'єктивний авторитет; любити і поважати студентів, бути справедливим; мати педагогічний такт і радість від спілкування; *інтелектуальні*: високий рівень фахової підготовки; точність пам'яті, гнучкість мислення, творчість уяви; темперамент, лабільна нервова система (вроджені чинники); характер, воля (набуті чинники); мовленнєва культура, риторика; інтуїція; спостережливість; *фізичні та канонічні*: одяг, постава, поведінка; шляхетність, одухотвореність. Джерелами духовності для молодого викладача мають стати: книга книг – Святе Письмо; Богословіє (як наука про Бога); Свята Літургія – вчителька життя (А. Шептицький); Молитва – розвиток душі; церковне мистецтво; християнська філософія (пізнання Бога) тощо.

Систематична робота зі сприяння становленню духовності особистості молодого викладача здатна підвищити рівень його духовності, що матиме позитивний вплив на формування духовності студентів вищих навчальних закладів.

Список використаної літератури

1. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / М.Й. Боришевський. – К. : Міленіум, 2000. – 76 с.
2. Варій М.Й. Психологія особистості : Навч. посібник / М.Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.
3. Васянович Г.П. Педагогічна етика: Навч.-метод. Посібник / Васянович Г.П. – Львів : Норма, 2005. – 344 с.
4. Максименко С.Д. Основи генетичної психології / С.Д. Максименко. – К. : НПУ Перспектива, 1998.– 320 с.
5. Моргун В.Ф. Релігійні почуття особистості: проблеми змісту, структури та ієрархії / В.Ф. Моргун, Д.В. Орлова // Психологія у ХХІ столітті: перспективи розвитку. Матеріали VI Костюківських читань : [За ред. С.Д. Максименка.] – Т. I. – К. : Міленіум, 2003. – С. 243-247.
6. Москалець В.П. Психологія релігії : Посібник / В.П. Москалець. – К. : Академвидав, 2004. – 240 с.
7. Острозька Біблія: вступи, гравюри, дослідження. – Львів : Благодійний Фонд “Книга”, 2005. – 124 с.
8. Психологія. З викладом основ психології релігії : [За ред. О. Ю. Макселона.]. – Львів : 1998. – 324 с.
9. Савчин М.В. Віра в Бога як духовний стан людини / М.В. Савчин // Психологія і суспільство. – 2009. – № 2 (36). – С. 54–59.

Жигайло Н.И.

ПСИХОЛОГИЯ ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕНИЯ МОЛОДОГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Статья посвящена проблеме духовного становления молодого преподавателя. Автором предложены механизмы формирования духовных ценностей личности молодого преподавателя, представлена авторская модель духовного становления личности; разработаны психологический тренинг формирования духовности молодого преподавателя. Исходя из опытных данных, которые содержит статья, духовные ценности являются большим приоритетом для современной молодежи. Именно это делает ее основой прогрессивного развития человечества.

Ключевые слова: *духовность, духовное становление, авторская модель духовного становления молодого преподавателя, психологический тренинг, критерии духовности, источники духовности.*

Zhigaylo N.I.

THE PSYCHOLOGY OF YOUNG TEACHER SPIRITUAL BECOMING

This article is devoted to the problem of spiritual formation of young teachers. The author proposed the mechanisms of young teacher's personality spiritual values forming. Author presents a model of spiritual formation of young teachers and developed the psychological training of young teachers spiritual becoming. Based on the experimental data, which article contains, spiritual values is a major priority for today's youth. That makes it the basis for the progressive development of mankind.

Keywords: *spirituality, spiritual formation, author's model of a young teacher spiritual formation, psychological training, criteria of spirituality, source of spirituality.*

Надійшла до редакції 16.11.2011